

UDK 27-43:316.4:316.766(497.5)

Primljeno: 5. 9. 2017.

Prihvaćeno: 28. 9. 2017.

Izvorni znanstveni rad

TEOLOŠKO-SOCIJALNI GOVOR CRKVE U HRVATSKOJ U STVARANJU KULTURE DIJALOGA I POMIRENJA

Stjepan BALOBAN

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb

stjepan.baloban@zg.t-com.hr

Sažetak

Različiti su oblici »govora« crkvenih službenika kako *ad intra* tako i *ad extra*, prema van, to jest prema društvu, državi i općenito svijetu u kojem kršćani žive. U ovom radu pod naslovom *Teološko-socijalni govor Crkve u Hrvatskoj u stvaranju kulture dijaloga i pomirenja* autor se bavi pitanjem uloge i mjesta kršćana i vjere u javnom životu kao i o ulozi Katoličke crkve prema zbivanjima u javnom životu u Hrvatskoj. Riječ je, zapravo, o *društvenoj* dimenziji vjere, koja je u Hrvatskoj još uvijek ne samo nejasno nego velikim dijelom pitanje obavijeno brojnim poteškoćama kako unutar Crkve tako, još više, u društvenom prostoru. Na temelju postkoncilskoga socijalnog nauka Crkve autor ukazuje na brojne, ali dosad neiskorištene mogućnosti koje Crkva u Hrvatskoj posjeduje u stvaranju kulture dijaloga i pomirenja u sve više podijeljenom hrvatskom društvu.

U prvom dijelu rada pod naslovom *Koliki je stvarni utjecaj govora crkvenih službenika u hrvatskoj javnosti?* autor propituje stvarni utjecaj Crkve na društvena zbivanja u Hrvatskoj koji u posljednjih deset do petnaest godina rapidno slabi. Mnogostruki su razlozi za to, a jedan od važnijih, prema argumentaciji autora, jest *sadržaj i način* kako crkveni službenici prenose socijalnu poruku evanđelja u hrvatsko društvo. U Hrvatskoj se još uvijek nije oblikovao konkretni socijalni govor Crkve koji bi bio razumljiv i prihvatljiv hrvatskom društvu. U takvoj situaciji ulogu tumača crkvenih stavova u odnosu na društvena zbivanja u Hrvatskoj preuzeli su civilni stručnjaci za vjerska pitanja, koji ipak ne posjeduju nužno potrebne teološko-crkvene kompetencije za prenošenje socijalnog govora Crkve u konkretno hrvatsko društvo. Tako se iz javnog diskursa postupno *izbacuje crkvene i teološke stručnjake*, koji bi svojim teološko-socijalnim govorom mogli pridonijeti razvoju hrvatskog društva.

Drugi dio rada pod naslovom *Aktualnost i mogućnosti teološko-socijalnog govora Crkve* ukazuje na brojne mogućnosti koje postkoncilski pape Pavao VI., Ivan Pavao II., Be-

nedikt XVI. i papa Franjo nude u oblikovanju teološko-socijalnog govora određene krajevine Crkve, u ovom slučaju Crkve u Hrvatskoj. Četvorica rimskih biskupa, što je veoma važno, postupno nude *zajedničku platformu* na temelju koje je moguće vjernicima katolicima aktivno sudjelovati u javnom životu određenog društva. Sve se može sažeti u središnju socijalnu poruku pape Ratzingera, to jest u sve prisutniju opasnost sekularističke vizije društva i javnog života u kojoj nema mjesta za Boga, ali i u pokušaju socijalnog nauka Crkve da vjera iznova zadobije mjesto u javnom životu.

U trećem poglavlju *Crkveni doprinos kulturi dijaloga i pomirenja kao »povijesni kairos«* u očuvanju vjerskoga i nacionalnog identiteta autor ukazuje na različite mogućnosti koje socijalni nauk Crkve nudi u oblikovanju kulture dijaloga i pomirenja u socijalnom učenju Benedikta XVI. i pape Franje. Poseban naglasak stavlja se na socijalni nauk pape Franje, koji upravo u dijalogu vidi put izlaska iz krize u kojoj sve više tone današnji svijet.

Ključne riječi: socijalni govor Crkve, kultura dijaloga i pomirenja, društvena dimenzija vjere, sekularistička vizija društva, podijeljenost hrvatskog društva, trajna načela za oblikovanje društva, vjerski i nacionalni identitet, operacionalizacija socijalnog govora Crkve, dijalog kao put izlaska iz krize.

Uvod

U svakom je vremenu i u svakoj konkretnoj situaciji bio, a i danas je, iznimno važan *način* na koji Crkva, odnosno crkveni službenici prenose *poruku evanđelja* konkretnim ljudima, odnosno društvu u kojem oni žive. Ta se evanđeoska poruka pretvara u konkretan »govor« Crkve kao što su poruke, izjave, propovijedi, crkveni dokumenti biskupa i biskupskih konferencija, pisana riječ i javni nastupi biskupa, teologa, svećenika, redovnika i redovnica, teologa vjernika laika.

Različiti su oblici »govora« crkvenih službenika i to kako *ad intra* tako i *ad extra*. Unutarcrkveni govor može biti, primjerice pastoralni govor, teološki govor, katehetski govor, liturgijski govor kao i duhovni nagovori svećenicima, redovnicima...

Kada je riječ o »govoru« Crkve *ad extra*, prema van, to jest prema društvu, državi i općenito svijetu to je posebno *važno i osjetljivo pitanje* koje je od početka kršćanstva prolazilo kroz različite faze pod pozitivnim i pod negativnim vidom. To je važno pitanje zbog toga jer je riječ o ulozi i mjestu kršćana i vjere u javnom životu kao i o odnosu vjerskih zajednica kao takvih prema zbivanjima u javnom životu određenog društva, zapravo riječ je o *društvenoj dimenziji vjere*. To je osjetljivo pitanje zbog toga jer je uvijek iznova potrebno pronalaziti odgovarajući način prenošenja evanđeoske poruke. Poruka evanđelja je uvijek ista, u svim vremenima i povijesnim okolnostima. Ono što se mijenja jest način kako se ona prenosi u određenom vremenu i društvu, na što je poseban

naglasak stavio Drugi vatikanski koncil.¹ Oko načina prenošenja kršćanskog nauka vode se prijepori, često do te mjere da se ljudi unutar Crkve međusobno razilaze pa i optužuju. U takvim situacijama postoji realna opasnost da se izvorna i istinska poruka evanđelja namijenjena i primjerena određenom društvu i vremenu u povijesnim okolnostima izgubi ili da se njome manipulira u društveno-političke svrhe.

Veliki postkoncilski pape, od Pavla VI. preko Ivana Pavla II. do Benedikta XVI. i pape Franje, dali su iznimno važan doprinos stvaranju i promicanju *socijalnog govora Crkve*, to jest načinu kako izvornu evanđeosku poruku preneti u konkretne društvene okolnosti. Tako se postupno oblikovao postkoncilski socijalni nauk kao *socijalni govor Crkve* suvremenom čovjeku čiji život se, pod snažnim utjecajem tehnokratske paradigme,² ne samo mijenja nego dobiva oblike nepredvidivosti u odnosu na budućnost.

Riječ je o socijalnom, odnosno *teološko-socijalnom govoru Crkve* kojim Katolička crkva daje svoj doprinos izgradnji svijeta i društva u kojima njezini članovi žive. Po takvom socijalnom govoru Crkva može kompetentno ulaziti u raspravu sa svijetom, a hrvatska Crkva u raspravu o svim bitnim pitanjima razvoja hrvatskog društva. Jedno od iznimno važnih pitanja u sve više razdijeljenom hrvatskom društvu jest stvaranje kulture dijaloga i pomirenja o kojemu velikim dijelom ovisi uspješan razvoj hrvatskog naroda i društva. Snagom teološko-socijalnog govora Crkva u Hrvatskoj može stvarati ozračje dijaloga i pomirenja i postati čimbenikom povezivanja svih ljudi dobre volje oko općeg dobra.

Tako se s pravom pitamo kakav je socijalni, odnosno teološko-socijalni govor Crkve u Hrvatskoj u današnjem vremenu? Bilo bi ne samo zanimljivo nego i iznimno važno temeljito analizirati *socijalni govor Crkve* u Hrvatskoj od 1990. godine do danas! Koliko nam je poznato, pitanje teološko-socijalnog govora Crkve u Hrvatskoj kao takvo dosad nije znanstveno istraženo, a tek je dijelom kod pojedinih autora tematizirano.³ Istina, u hrvatskom crkveno-

¹ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi* (7. XII. 1965.), br. 62, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008. (dalje: GS). Pozivajući se na riječi pape Ivana XXIII. iz *Govora na otvaranju Koncila* (11. X. 1962.), Koncil poziva teologe »da uz poštivanje metoda i zahtjeva, koji su svojstveni teološkoj znanosti, stalno tragaju za prikladnim načinom kako će priopćiti kršćanski nauk ljudima svojega vremena. Jedno je, naime, sam polog vjere, odnosno vjerske istine, a drugo je način kako se one izražavaju, dakako, u istom smislu i s istim značenjem », *Isto*.

² Usp. PAPA FRANJO, *Laudato si'*. *Enciklika o brizi za zajednički dom* (24. V. 2015.), Zagreb, 2015., br. 106–114, 84–91. (dalje: LS).

³ Jedan od pokušaja pokretanja rasprave o teološko-socijalnom govoru Crkve je i knjiga Stjepana BALOBANA, *Socijalni govor Crkve u Hrvatskoj*, Zagreb, 2004.

-teološkom izričaju postoje brojne propovijedi, izjave i poruke biskupa kao i određeni broj teoloških članka, napisa pa i knjiga u kojima se analiziraju pojedina pitanja odnosa Crkve i društva, Crkve i države kao i uloge kršćana vjernika u javnom životu. No izostala je temeljitija crkveno-teološka rasprava o načinu kako Crkva u Hrvatskoj (biskupi, teolozi, pastoralni djelatnici, vjeroučitelji) prenosi radosnu vijest evanđelja u konkretne prilike hrvatskog društva. U takvoj situaciji dobiva se dojam da »svatko na svoj specifičan način« primjenjuje socijalne poruke rimskih biskupa na hrvatske prilike, a pritom izostaje temeljitije propitivanje o crkveno-teološkoj (ne)utemeljenosti pojedinih izričaja, prosudbi, ocjena i kritika crkvenih službenika.

Držimo da je u hrvatskoj teologiji iznimno važno otvoriti kako crkveno-teološku tako i crkveno-teološko-društvenu raspravu o konkretnom teološko-socijalnom govoru Crkve u Hrvatskoj. U tu raspravu je potrebno uključiti i teologe vjernike laike, kojih je sve više na hrvatskim teološkim učilištima, kao i više tisuća teološki obrazovanih vjernika laika koji bi mogli svojim znanjem i iskustvom pridonijeti konkretizaciji socijalnog govora Crkve u Hrvatskoj, osobito pod vidom stvaranja kulture dijaloga i pomirenja.

Stoga se u prvoj točki ovog rada propituje stvarni utjecaj govora crkvenih službenika u hrvatskoj javnosti. Slijedi rasprava o aktualnosti i mogućnostima teološko-socijalnog govora Crkve, a nakon toga se u trećoj točki ukazuje na velike mogućnosti crkvenog doprinosa kulturi dijaloga i pomirenja na temelju socijalnog govora Crkve.

1. Koliki je stvarni utjecaj govora crkvenih službenika u hrvatskoj javnosti?

U odnosu na zbivanja u hrvatskom društvu, utjecaj crkvenih službenika posljednjih godina »rapidno« slabi. Između ostaloga to je na različite načine vidljivo u hrvatskim civilnim medijima u kojima je sve manje prisutno ono što govore ili javno iznose hrvatski biskupi, teolozi kao i pojedina tijela Hrvatske biskupske konferencije. Osim toga i među katolicima, vjernicima, sve se manje govori i raspravlja o tome što »Crkva govori«, odnosno što su o važnim pitanjima za crkveni i društveni život rekli biskupi, teolozi ili ovaj ili onaj crkveni djelatnik. Dok bi prije petnaest do dvadeset godina novinari ne samo tražili nego i inzistirali na mišljenju biskupa ili teologa o nekim prijedporima u hrvatskom javnom životu (prodaja nacionalnog blaga, skandali, pronevjere...) danas to više nije slučaj. Slijedom toga u javnom životu sve se manje uvažava ono što o ovoj ili onoj važnoj javnoj stvari ili pitanju od nacionalnog značaja misli

bilo službena Crkva u Hrvatskoj bilo ovaj ili onaj biskup ili pak teolog. Slično se događa i s utjecajem teologa i teologije u hrvatskom akademskim krugovima, posebno unutar sveučilišne zajednice, primjerice u raspravama oko obrazovno-odgojne strategije, ali i u sve češće ideologiziranim i politiziranim etičko-moralnim i socijalnim raspravama na razini hrvatskog društva i države. Takav proces ukazuje na jedan drugi proces koji se može nazvati regetoizacija vjere, Crkve i teologije u mladom hrvatskom demokratskom društvu u posljednjim dvama desetljećima. Dakako za razliku od prvog desetljeća (1990. – 2000.) kada se događalo svojevrsno prevladavanje višedesetljetne getoizacije Crkve u Hrvata. Takav, za vjernike i Crkvu, neizbježan razvoj situacije postavlja pitanje o načinu »govora« crkvenih službenika djelovali oni kao biskupi, svećenici, redovnici ili redovnice ili djelovali kao teolozi unutar sveučilište zajednice i općenito u hrvatskom društvu.

Od demokratskih promjena u Hrvatskoj 1990. godine do novijeg vremena moglo bi se izdvojiti sljedeće oblike »govora« crkvenih službenika (biskupa, svećenika, teologa) koje je Crkva u Hrvatskoj prakticirala u odnosu na hrvatsko društvo u proteklih četvrt stoljeća. To je *teološko-duhovni govor* Crkve koji podsjeća na vrijeme prije Drugoga vatikanskog koncila (i na vrijeme komunizma) u kojem se uloga i mjesto vjere i kršćana u hrvatskom društvu promatra isključivo pod vjersko-duhovnim vidom a proizlazi iz katoličke tradicije hrvatskog naroda i bitne uloge Crkve u njegovoj povijesti te se pod vjerskim vidom usredotočuje na osobnu dimenziju vjere i na, u prošlosti prevladavajuću, sintagmu »Spasi dušu svoju!«.⁴ Slijedi *društveno-politički govor* Crkve, koji je rječnikom i sadržajem sličan drugim civilnim čimbenicima u hrvatskom društvu, a s crkvene strane nastoji dati doprinos općem dobru, počevši od Domovinskog rata i poratnog vremena preko brige za nacionalne interese i očuvanje hrvatske kulture do brige za konkretnog čovjeka koji je na ovaj ili onaj način oštećen ili u svojem ljudskom dostojanstvu ugrožen u slobodnoj i demokratskoj Hrvatskoj.⁵ Dijelom je prisutan i *sociološki govor* Crkve, koji se gubi u socio-

⁴ Iz takva crkvenog govora isključena je socijalna dimenzija vjere koja se očituje u vjernikovu javnom životu, to jest na radnom mjestu i općenito u svim njegovim aktivnostima (kulturnim, političkim, gospodarskim, medijskim i drugim). Jednom riječju, društvena dimenzija vjere nije imala pravo javnosti.

⁵ Crkveni službenici nastoje kršćansku viziju čovjeka i njegova javnog djelovanja u društvu prenijeti društveno-političkim rječnikom. Pritom se ne vodi dovoljno računa o tome da se takvim rječnikom i govorom gubi vjerska poruka, još gore – njome se često u javnom diskursu manipulira a u shvaćanju javnosti, pa i vjernika, pretvara se u politički i ideološki govor. Tu se samo djelomično ostvaruje društvena dimenzija vjere, vjernika i Crkve.

loškim podacima i analizama a bez teološko-crkvene pozadine i poruke te je kao takav izložen opasnosti da ga se u javnom diskursu svrstava na ovu ili onu političku ili svjetonazorsku opciju.⁶ Postupno se oblikuje i *teološko-socijalni govor* Crkve ili *socijalni govor Crkve*, koji pokušava evanđeosku poruku prenijeti na konkretne prilike osobnoga, obiteljskog i društvenog života u Hrvatskoj. Takav govor je na osobit način stvarao i u svojem socijalnom nauku oblikovao sveti Ivan Pavao II. Taj govor uvažava sve četiri dimenzije crkvenosti: osobnu, obiteljsku, eklezijalnu (župnu) i društvenu.

Smatramo da se od četiri spomenute vrste crkvenoga govora danas u hrvatskoj javnosti, i društvenoj i crkvenoj, najviše očekuje od socijalnog govora Crkve. Zašto? Zbog toga jer su hrvatski građani, i vjernici i oni koji to nisu, velikim dijelom izgubili povjerenje u političare i općenito »glavne sudionike društveno-političkih zbivanja«. Od Crkve, kao stožerne institucije u povijesti hrvatskog naroda, još se uvijek očekuje da i u ovom sve više podijeljenom hrvatskom društvu i narodu bude čimbenik dijaloga i pomirenja. To je pak moguće takvim crkvenim govorom koji će biti istodobno razumljiv i prihvatljiv svim ljudima dobre volje u Hrvatskoj, a ne samo kršćanima ili samo katolicima! Je li moguć takav govor službenika Crkve u Hrvatskoj koji će biti konkretan i imati utjecaja na opće dobro hrvatskog društva i države a neće se moći pripisivati ovoj ili onoj političkoj opciji?

Riječ je o teološko-socijalnom govoru Crkve, koji se u određenoj Crkvi i u određenom društvu postupno stvara na temelju socijalnih dokumenata Katoličke crkve. Ovdje nam se čini važnim ukazati na značenje *sadržaja i načina* kako crkveni službenici govore, pišu i raspravljaju o položaju i ulozi vjere i Crkve u javnom životu. Tu se u Hrvatskoj susrećemo s fenomenom koji ne koristi razvoju istinskoga socijalnog govora hrvatske Crkve. Naime, što se tiče teme odnosa Crkve i države, uloge kršćana u javnom životu kao i često veoma kompliciranih pitanja odnosa Crkve i društva u Hrvatskoj, u posljednjih deset do petnaest godina se u Crkvi u Hrvatskoj među crkvenim službenicima stvorio mentalitet »sveopće kompetencije«, to jest da »svi mogu o svemu govoriti« i »svi su, na neki način, za sve kompetentni«! Međutim, do istinske kompetencije u ovom se slučaju može doći tek primjenom metode socijalnog nauka Crkve, koju je u socijalni nauk Crkve uveo sveti Ivan XXIII., a koja se označava

⁶ Sociološki govor nije socijalni govor Crkve. Sociologija nije socijalni nauk Crkve, premda se u hrvatskom javnom prostoru još uvijek, pa i među vjernicima, te dvije znanstvene discipline poistovjećuju. Sociološke analize su potrebne kako bi se socijalni nauk Crkve mogao konkretizirati u određenom društvu.

riječima: *vidjeti, prosuditi, djelovati*.⁷ Ta metoda⁸ pretpostavlja kako istinsko poznavanje socijalnog nauka Crkve tako i kompetentnost u njegovoj primjeni na konkretnu situaciju u hrvatskoj Crkvi i društvu, što uvijek nije slučaj. Zbog toga se u očima hrvatskih vjernika, ali i hrvatskih građana, sve više gubi razlika između poruke i pozicije, između *sadržaja* i pozicije, odnosno funkcije koju ta crkvena osoba obnaša. Drugim riječima, važnija je pozicija koju u Crkvi određena osoba ima od *sadržaja* i poruke koje priopćava. No, naposljetku takva percepcija u hrvatskoj javnosti nije samo i jedino crkveno-društveni problem, nego je to istodobno, ako ne i više, unutarcrkveni problem.

1.1. Civilni stručnjaci za vjerska pitanja?

Međutim, usprkos tomu što su crkveni službenici (biskupi, teolozi, svećenici...) po svojoj govornoj i pisanoj riječi sve manje prisutni u hrvatskim civilnim medijima ali i općenito u javnom prostoru, u hrvatskom društvu i dalje se istim intenzitetom raspravlja o utjecaju Crkve na funkcioniranje društva, a prevladava privid prevelikog i štetnog utjecaja Crkve u društvu koje se katkada izražava pojmom *klerikalizacija društva*. Tu se susrećemo s jednim od brojnih privida u odnosima Crkve i društva u Hrvatskoj. Mjesto crkvenih službenika (biskupa, teologa) sve više zauzimaju »stručnjaci za vjerska pitanja«, koje je s vremenom iznjedrilo hrvatsko društvo, odnosno mediji. Riječ je o određenim *civilnim javnim djelatnicima* koji su nastupima u medijima uvjerali hrvatsku javnost »kako upravo oni« mogu *nepristrano i objektivno* analizirati ono što se događa u Crkvi! Tako se iz javnoga diskursa postupno »izbacuje« crkvene i teološke stručnjake koji bi imali što reći i što bi bilo od koristi za opće dobro i za hrvatsko društvo.

⁷ Usp. IVAN XXIII., *Mater et magistra* (15. V. 1965.), br. 236, 155, u: Marijan VALKOVIĆ (ur.), *Socijalni dokumenti Crkve. Stoga godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991.

⁸ Riječ je o metodi na temelju koje će se pod različitim vidovima razvijati postkonzilski socijalni nauk, a koja potječe od Joseph-Léona Cardijna, belgijskog svećenika, koji je svoj svećenički život posvetio prenošenju evanđelja među radnike, posebno radničku mladež. Joseph-Léon Cardijn (1882. – 1967) kao svećenik 1925. godine osnovao je Jeunesse Ouvrière Chrétienne (JOC), tražeći od mladih ljudi da u konkretnim životnim situacijama primjenjuju evanđelje. U veoma kratkom vremenu taj se pokret Kršćanske radničke mladeži pod geslom *vidjeti, prosuditi, djelovati* (*voir, juger, agir*) proširio po mnogim zemljama, posebno u Italiji i Francuskoj. Premda je prije toga osporavan, papa Pavao VI. Cardijn je 22. veljače 1965. godine ustoličio za kardinala, a dan prije toga 21. veljače. 1965. godine zaređen je za biskupa po rukama kardinala Suenensa. Usp. Marguerite FIEVEZ – Jacques MEERT (avec la collaboration de Roger AUBERT), *Cardijn*, Bruxelles, 1969.

Pozitivni i iznimno važan doprinos Crkve u razvoju hrvatskog društva velikim dijelom slabi i zbog toga jer je socijalnom govoru crkvenih službenika, a on ipak postoji u pisanoj i govornoj riječi biskupa i teologa, na neki način otežan pa i zapriječen prolaz u hrvatski javni prostor u kojem se preko medija prenatlažava manifestativno kršćanstvo a, namjerno ili nenamjerno, po strani ostaje socijalna poruka Katoličke crkve koja bi mogla pomoći u razvoju hrvatskoga društva, kako to na razini opće Crkve pokazuje i papa Franjo u svojem socijalnom učenju. Iznimno su važna pitanja: Zbog čega je u Hrvatskoj do toga došlo? Jesu li pritom 'zakazali' i hrvatski teolozi i općenito crkveni službenici? Moramo li se pomiriti s takvom situacijom i kao teolozi prepustiti svoj teološki posao drugima?

Potrebno je naglasiti da se, uz prevladavajuće »teološko-crkvene sadržaje«, značajan prostor u crkvenim medijima posvećuje također društveno-političkim kao i crkveno-društvenim sadržajima.

Ipak, opravdano je pitanje: Kako se napisana i izgovorena riječ crkvenih stručnjaka u crkvenim medijima u hrvatskoj javnosti *razumije i prihvaća*? Kako je prihvaćaju vjernici, a kako općenito građani? Odnosno koliko je sadržaj i način govora crkvenih medija *razumljiv i prihvatljiv* za konkretni život katolika, vjernika a posebno za odnose vjere i javnog života, Crkve i konkretnog hrvatskog društva? Koriste li se i sami crkveni mediji dovoljno pluralnošću teološke zbilje u Hrvatskoj ili su i oni u određenoj mjeri selektivni?

2. Aktualnost i mogućnosti teološko-socijalnog govora Crkve

Opravdano je pitanje u kojoj je mjeri teološko-socijalni govor Crkve u Hrvatskoj *danas aktualan* i koje su njegove *mogućnosti* u odnosu na stvaranje kulture dijaloga i pomirenja u društvu?

Dana 15. svibnja 1991. u dvorani tada Dječjačkog sjemeništa na Šalati, toga dana ispunjenoj do posljednjega mjesta, održana je »socijalna akademija« povodom 100. obljetnice prve socijalne enciklike *Rerum novarum* (15. V. 1891.), koju je organizirala Katedra moralne teologije Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. To je bilo vrijeme nakon pada komunizma i vrijeme početka stvaranja novoga hrvatskog društva. Staro se urušilo, a novo je trebalo stvarati. Za novo su trebali novi ljudi i nove ideje. U takvoj situaciji velika očekivanja hrvatskog naroda i općenito hrvatskog društva, koje se oblikovalo u novim okolnostima, bila su usmjerena na Katoličku crkvu, odnosno na katolike, vjernike i njihovu ulogu u oblikovanju hrvatskog društva. Očekivalo se da će upravo vjernici kao »sada ravnopravni građani«

omogućiti »novi dah« u stvaranju novoga hrvatskog društva i u oblikovanju mlade države Hrvatske.

U svojim govorima na »socijalnoj akademiji« i veliki kancelar, kardinal Franjo Kuharić, i dekan Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Tomislav Janko Šagi-Bunić, naglasili su da je na Katoličkome bogoslovnom fakultetu potrebno osnovati *Katedru socijalnog nauka Crkve*.⁹ I jedan i drugi, svaki iz svoje pozicije, bili su inspirirani socijalnom enciklikom pape Ivana Pavla II. *Centesimus annus*¹⁰ kao i Godinom socijalnog nauka Crkve, koju je prigodom 100. obljetnice prve socijalne enciklike pape Lava XIII. *Rerum novarum* (15. V. 1891.) proglasio papa Ivan Pavao II. Kardinal Franjo Kuharić je za današnje vrijeme znakovito naglasio da socijalni nauk Crkve daje »usmjerenja za rješavanje svih društvenih pitanja u svjetlu objave pa je zato izvrstan instrument evangelizacije u novim prilikama«¹¹. To je, sasvim sigurno, ohrabrilo nas – tada mlade teologe – da smo nakon toga na različite načine pokušavali promovirati i primjenjivati socijalni nauk Crkve u novom hrvatskom društvu.

U ovom radu nas zanima na čemu se danas temelje *aktualnost i mogućnosti* socijalnog govora Crkve u odnosu na zbivanja u hrvatskom društvu? Temelje se na učenju posljednje trojice rimskih biskupa: svetog Ivana Pavla II., Benedikta XVI. i pape Franje. U prijelomnim vremenima pri kraju jednoga i početkom drugoga tisućljeća, vremenima u kojima se način života čovjeka i uopće društva na brzinu promijenio, spomenuti pape nadahnuti evanđeljem nude teološko-socijalni govor Crkve koji otvara brojne mogućnosti u kojima kako pojedinačni vjernici tako i službeni predstavnici Crkve u pojedinim zemljama mogu pridonijeti životu suvremenog čovjeka, koji se sve teže snalazi u novim okolnostima života.

Specifičnost toga teološko-socijalnog govora Crkve jest *traženje novih načina*, a onda i novih putova, u širenju onoga što je kršćanstvu i Crkvi specifično, a to je primjena evanđelja na konkretne društvene prilike određenog naroda ili dijela svijeta. U tom kontekstu *središnja je točka* socijalna enciklika *Centesimus annus* u kojoj sveti Ivan Pavao II. povezuje socijalni govor Crkve s evangelizacijom, naglašavajući da je bitna komponenta 'nove evangelizacije' »navijestanje socijalnog nauka Crkve« (CA 5, 11), a »socijalni nauk sam po sebi posjeduje vrijednost *instrumenta evangelizacije*« (CA 54, 63). Prema Ivanu Pavlu II.

⁹ Usp. Ivan MIKLENIĆ, Temelji humanog društva. Akademija o stotoj obljetnici prve socijalne enciklike, u: *Glas Koncila*, 26. V. 1991., 1, 3.

¹⁰ Usp. IVAN PAVAO II., *Centesimus annus. Stoga godina* (1. V. 1991.), Zagreb, 1991. (dalje CA).

¹¹ Ivan MIKLENIĆ, Temelji humanog društva. Akademija o stotoj obljetnici prve socijalne enciklike, 3.

poruka i instrumentarij socijalnog nauka Katoličke crkve važne su pod evangelizacijskim vidom.¹²

Aktualnost i mogućnosti socijalnog govora, odnosno socijalnog nauka Crkve i za ovo naše vrijeme pronalazimo u posljednjem poglavlju socijalne enciklike *Centesimus annus* pod naslovom »Čovjek je put Crkve« (usp. CA 53–62, 62–68). Socijalni nauk Crkve »danas je posebno usmjeren prema čovjeku u koliko je upleten u zamršenu mrežu odnosa modernih društava. Humane znanosti i filozofija od pomoći su kako bi se protumačilo središnje mjesto čovjeka unutar društva te se osposobio da bolje razumije sebe samoga u koliko jest 'društveno biće'. No jedino mu vjera potpuno otkriva njegov istinski identitet, a upravo iz nje izrasta socijalni nauk Crkve, koji, služeći se svim doprinosima znanosti i filozofije, želi pomagati čovjeku na putu spasenja« (CA 54, 62). Naglasak je na teološkoj dimenziji socijalnog nauka Crkve koja je »nužna bilo da se protumače bilo da se riješe aktualni problemi ljudskoga života« (CA 55, 63). Prema tome Crkva »socijalnu poruku evanđelja ne smije smatrati teorijom, nego, u prvom redu, temeljem i motivacijom djelovanja« (CA 57, 64).

I u Hrvatskoj se posljednjih desetljeća često postavljalo pitanje: U čemu je praktična, konkretna dimenzija socijalnog nauka Crkve? U konkretnom življenju socijalne dimenzije evanđelja, to jest svjedočiti i slijediti Krista u kontaktu s drugim ljudima, »u konkretnosti njihovih poteškoća, borbi, problema i izazova kako bi se te teškoće rasvijetlile i postale humanijima u svjetlu vjere. Vjera, naime, ne samo pomaže da se nađu rješenja nego čini da se mogu još ljudskije proživljavati također situacije trpljenja, da se u njima čovjek ne izgubi i ne zaboravi svoje dostojanstvo i poziv« (CA 59, 66).

Pod tim vidom socijalni nauk Crkve posjeduje *dvije važne dimenzije*: interdisciplinarnu i praktičnu, eksperimentalnu. Te dvije dimenzije omogućuju teološko-socijalnom govoru Crkve pristup na »moderni areopag«, u pluralno društvo i u podjelama razjedinjeno hrvatsko društvo.

Kako bi se »jedinstvena istina o čovjeku bolje utjelovila u razne društvene, ekonomske i političke kontekste u neprestanoj mijeni, takav nauk ulazi u dijalog s raznim disciplinama koje se bave čovjekom, objedinjuje u sebi njihove doprinose te im pomaže da se otvore prema širem horizontu u službi pojedine osobe, koja se spoznaje i ljubi u punini svojeg poziva« (CA 59, 66). To je *ta interdisciplinarna dimenzija* socijalnog nauka Crkve koja bi trebala biti trajni

¹² Treba naglasiti da je isti papa snažno naglašavao novu evangelizaciju. U sklopu nove evangelizacije potrebno je promatrati mjesto socijalnog nauka Crkve. Sve to je još više razradio *Kompendij socijalnog nauka Crkve* 2004. godine. Usp. PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Zagreb, 2005., br. 60–71.

izazov teologiji i teolozima pa tako i nama hrvatskim teolozima, posebno onima koji se bave socijalno-etičkom i moralnom tematikom. Pomoću nje ulazi se u dijalog s drugim znanostima i uopće čimbenicima u društvu i omogućuje stvaranje kulture dijaloga u jednom društvu, pa i u našem hrvatskom društvu.

Druga je praktična, eksperimentalna dimenzija: »Ona se smjestila na rasršću života i kršćanske savjesti, s jedne strane, i prilika u svijetu, s druge strane, te se očituje u naporima što ih pojedinci, obitelji, kulturni i socijalni djelatnici, političari i državnici poduzimaju kako bi se oblikovali i primijenili u povijesti« (CA 59, 66). Riječ je, dakle, o konkretnim naporima u oblikovanju povijesti, odnosno konkretnoga društveno-političkog života. Na samom kraju enciklike, te 1991. godine, Ivan Pavao II. naglašava da će i u trećem »tisućljeću Crkva biti vjerna da 'čovjekov put uzima kao svoj', svjesna da ne korača sama, nego s Kristom svojim Gospodinom. On je čovjekov put učinio svojim te ga vodi i tada kad čovjek toga nije svjestan« (CA 62, 68).

U veoma kratkom pontifikatu (2005. – 2013.) papa Benedikt XVI. je, s jedne strane, dao značajan doprinos aktualnosti i mogućnostima socijalnog nauka Crkve.¹³ S druge strane, dao je svoj teološki doprinos produbljivanju socijalnog nauka Crkve, u čemu se nastavlja na svetog Ivana Pavla II. Nastojanja jednoga i drugoga pape, ali i sadašnjega pape Franje, u odnosu na primjenu socijalnog nauka Crkve u javnom životu pokazuju koliko je u današnjem vremenu važno izgrađivati socijalni, odnosno teološko-socijalni govor Crkve imajući u vidu poruku evanđelja. Zašto je papi Ratzingeru, dogmatičaru, bio kao papi toliko važan socijalni nauk Crkve?

Papa Benedikt XVI. je bio svjestan opasnosti sekularizma, odnosno *sekularističke vizije društva i javnog života* u kojoj nema mjesta za vjeru i Boga, prema tome ni za vjernika kao aktivnog sudionika društvenih zbivanja.¹⁴ U takvoj viziji ne samo da se atakira društvena dimenzija kršćanstva nego i ostale tri, to jest osobna, obiteljska i eklezijalna. Ta »sekularistička vizija pokušava objasniti ljudski život i oblikovati društvo s malim ili nikakvim odnosom prema Stvoritelju. Riječ je o viziji koja za sebe smatra da je neutralna, nepristrana i da poštuje svakoga. Zapravo, kao i svaka ideologija, sekulari-

¹³ Kada jedan rimski biskup, koji je ujedno i vrsni teolog, u kratkom pontifikatu objavi dva dokumenta, dvije enciklike koje se odnose na socijalni nauk Crkve, onda je to pokazatelj trenutačnog trenda u učiteljstvu Katoličke crkve. Usp. nastupni dokument, programatsku encikliku, BENEDIKT XVI., *Deus caritas est – Bog je ljubav. Enciklika o kršćanskoj ljubavi* (25. XII. 2005.), Zagreb, 2006. (dalje: DCE), i socijalnu encikliku BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate – Ljubav u istini* (29. VI. 2009.), Zagreb, 2009. (dalje CV).

¹⁴ Nije li upravo to jedno od ključnih pitanja s kojima se susreće hrvatsko društvo u kojem se sve više potencira tema Hrvatske kao sekularne države?

zam se nameće kao globalna vizija.«¹⁵ Tim riječima na susretu s mladima u Australiji 2008. godine nadodao je: »Previše smo često uronjeni u svijet koji bi htio staviti Boga 'po strani'. U ime slobode i ljudske autonomije, Božje ime je prešućivano, religija je svedena na osobnu pobožnost, a vjera je odstranjena iz javnoga života.«¹⁶

Brojna nastojanja u pontifikatu Benedikta XVI. išla su u smjeru da ukaže na važnost i ulogu vjernika u javnom životu, odnosno što činiti da vjera, odnosno religija, iznova zadobije građanstvo u javnom životu. Tim se pitanjima također bavi u nastupnoj enciklici *Deus caritas est* (2005.) u kojoj naglašava da Crkva svojim socijalnim naukom želi pomoći u oblikovanju savjesti za javni i politički angažman te pružiti »putem čišćenja razuma i putem etičke formacije, svoj specifični doprinos za razumijevanje i političko ostvarivanje zahtjeva pravednosti« (DCE 28, 45). Papa zagovara i promovira javnu i društvenu dimenziju kršćanstva.

Za posjeta Hrvatskoj 2011. godine papa Benedikt XVI. je u Hrvatskom narodnom kazalištu 4. lipnja, 2011. godine hrvatskim kulturnim i javnim dje-latnicima govorio o doprinosu socijalnog nauka Crkve u oblikovanju savjesti, u čemu »Crkva daje društvu svoj dragocjeni doprinos«¹⁷, a vjernike laike je pozvao na njihov doprinos »vodeći se načelima socijalnog nauka Crkve za istinsku laičnost, za socijalnu pravdu, za obranu života i obitelji, za slobodu vjere i odgoja«¹⁸.

No središnja poruka nalazi se u socijalnoj enciklici znakovitog naslova *Caritas in veritate – Ljubav u istini* 2009. godine,¹⁹ gdje se socijalni nauk Crkve definira kao »'ljubav u istini u društvenim pitanjima' (*caritas in veritate in re sociali*): navještaj Kristove istine ljubavi u društvu. Taj je nauk služenje ljubavi, ali i istini... I razvoj, i društveno blagostanje, i traganje za primjerenim rješenjem ozbiljnih društveno-ekonomskih problema koji pogađaju čovječanstvo potrebiti su istine... Naime, bez istine, pouzdanja i ljubavi za istinito ne postoje ni savjest ni društvena odgovornost, a društveno djelovanje postaje sluganom sa-

¹⁵ Giampaolo CREPALDI, Il magistero sociale di Benedetto XVI durante l'anno 2008, u: Giampaolo CREPALDI – Stefano FONTANA (ur.), *Primo rapporto sulla Dottrina sociale della Chiesa nel mondo*, Siena, 2009., 35.

¹⁶ *Isto*, 34.

¹⁷ BENEDIKT XVI., Susret s predstavnicima civilnoga društva, političkog, akademsko, kulturnog, gospodarskog života, s diplomatskim zborom i s vjerskim čelnicima, u: BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima. Svi Papini govori*, Zagreb, 4. – 5. lipnja 2011., Split, 2011., 10.

¹⁸ *Isto*, 14.

¹⁹ O tome više vidi u: Stjepan BALOBAN, Socijalni nauk pape Benedikta XVI., u: Stjepan BALOBAN – Gordan ČRPIĆ (ur.), *Ljubav u istini u društvenim pitanjima*, Zagreb, 2012., 25–40.

movoljnih pojedinačnih interesa i logike moći, što pak dovodi do društvenog raslojavanja...» (CV 5, 9–10).

Zašto ljubav i istina u prvom planu? Stoga što ljubav otvara mogućnosti dijaloga a istina vodi uspjehu u dijalogu: Ljubav »je 'logos' koji stvara dija-log(os), a time i komunikaciju i zajedništvo. Pomažući ljudima da iziđu iz svojih subjektivnih mišljenja i dojmova, istina ih privoljuje da uzidu ponad kulturalnih i povijesnih uvjetovanosti i susretnu se u prosuđivanju vrijednosti i biti stvari« (CV 4, 8).

Nauk i djelovanje pape Franje izazivaju u Crkvi i u svijetu ne samo veliko zanimanje i odobravanje nego i određena pitanja i rasprave što, prema našem mišljenju, papa Franjo i želi kako bi se život Crkve mijenjao prema onom izvornom, evanđeoskom.

Tematika ovog rada u širem smislu riječi, to jest socijalni, odnosno teološko-socijalni govor Crkve velikim dijelom je prisutna, možda čak i jedna od najprisutnijih, u pontifikatu pape Franje. Doduše, papa Franjo ne upotrebljava puno, štoviše razmjerno malo pojam *socijalnog nauka Crkve*, no njegova vizija Kristove Crkve u današnjem vremenu ne može se zamisliti bez socijalne dimenzije kršćanstva, odnosno *socijalne usmjerenosti crkvenog govora*. Ovdje je moguće ukazati tek na određene naglaske koji se odnose na aktualnost i mogućnosti teološko-socijalnog govora Crkve, a koji su povezani s njegovim predšasnicima.

U programatskom dokumentu *Evangelii gaudium – Radost evanđelja*, koji je posvećen evangelizaciji,²⁰ papa Franjo cijelo četvrto poglavlje posvećuje temi *socijalne dimenzije evangelizacije*. Upravo se u toj temi papa Franjo nadovezuje na svoje predšasnike, Ivana Pavla II. i Benedikta XVI.

Papa Franjo naglašava da »*kerygma* posjeduje neizbježan socijalni sadržaj« (EG 177, 139) i da »navještaj i kršćansko iskustvo idu za tim da imaju socijalne posljedice« (EG 180, 143), a ako se socijalna dimenzija evangelizacije »ispravno ne protumači, postoji stalna opasnost da se izobliči autentično i cjelovito značenje evangelizacijske misije« (EG 176, 139).

Učenje Crkve o socijalnim pitanjima proizlazi iz navještaja i stoga se ne može »više tvrditi da se religija treba ograničiti na privatnu sferu i da ona postoji samo zato da pripremi duše za nebo« (EG 182, 145). I opet zahtjev da su vjera i vjernik sukonstitutivni članovi i graditelji svakog društva. Prema tome, vjernik ne može reagirati prema rečenici: Društveno i političko me ne zanima! Mogućnosti socijalnog govora Crkve papa Franjo u ovom trenutku vidi

²⁰ Usp. PAPA FRANJO, *Evangelii gaudium. Radost evanđelja* (24. XI. 2013.), Zagreb, 2013. (dalje: EG).

posebno u odgovoru na dva velika pitanja: uključivanja siromašnih u društvo (povlašteno opredjeljenje za siromašne) i doprinosa izgradnji mira i socijalnog dijaloga.²¹ U ovom posljednjem daje konkretne prijedloge za stvaranje ozračja dijaloga i pomirenja, a u socijalnoj enciklici *Laudato si'* ukazuje na dijalog kao put iz opasnosti koje prijete »zajedničkom domu« (usp. LS 163–201, 127–154).

3. Crkveni doprinos kulturi dijaloga i pomirenja kao »povijesni kairos« u očuvanju vjerskoga i nacionalnog identiteta

Kako pridonijeti stvaranju kulture dijaloga i pomirenja u hrvatskom društvu? Treba prije svega naglasiti da je Crkva u Hrvatskoj *samo jedan* od čimbenika u oblikovanju društva. Prema tome riječ je o *doprinosu*, o *ponudi* koja se temelji na poticajima koji proizlaze iz bogatog iskustva socijalnog nauka Crkve.

Crkveni socijalni doprinos izgradnji hrvatskog društva ima svoje uporište u već oblikovnoj tradiciji socijalnog nauka Crkve, u kojoj se crkveno socijalno učenje pokazuje kao čimbenik spajanja različitih, stvaranja ozračja dijaloga i pomirenja.

Od kraja XIX. stoljeća i pape Lava XIII. Katolička crkva, korak po korak, daje svoj doprinos oblikovanju društva u kojem živi čovjek pojedinac, ali i čovjek u obitelji i čovjek u sklopu različitih i često zamršenih društvenih odnosa. Član Crkve istodobno je i član društva, stoga je i za Crkvu važno kako funkcionira društvo, odnosno država.

Iz želje za konstruktivnim doprinosom izgradnji suvremenog društva Katolička crkva je u svojem socijalnom učenju *postupno oblikovala* trajna načela: dostojanstvo ljudske osobe, opće ili zajedničko dobro, solidarnost i supsidijarnost. Ta »načela imaju opće i temeljno obilježje jer se tiču društvene stvarnosti u njezinoj cjelokupnosti: od interpersonalnih odnosa obilježenih blizinom i neposrednošću do onih posredovanih politikom, gospodarstvom i pravom; od odnosa između zajednica ili skupina do odnosa među narodima i nacijama... Crkva ih pokazuje kao prvi i temeljni uporišni parametar za tumačenje i prosuđivanje društvenih pojava, koji je potreban kako bi se mogli crpiti kriteriji za razlučivanje i upravljanje socijalnim djelovanjem na svim područjima.«²² To znači da Crkva uvijek živi u konkretnom, a ne apstraktnom društvu. Ona uvijek polazi od konkretnog čovjeka i poštuje ga neovisno kojom idejom, teorijom ili čak ideologijom je taj čovjek vođen ili obuhvaćen.

²¹ Te dvije tematike veoma se opširno obrađuju, usp. EG 186–258, 147–192.

²² PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 161, 126.

Ta će trajna načela ostati na papiru ako ih konkretna krajevna Crkva ne konkretizira u društvo u kojem živi. I tu je sve, tu je odgovor na pitanje što može učiniti Crkva u Hrvatskoj u ovom trenutku u stvaranju kulture dijaloga i pomirenja. Odgovor je veoma jednostavan, ali i kompliciran. *Jednostavan*, na hrvatsku društveno-političku situaciju primjenjivati spomenuta trajna načela. *Kompliciran*, jer su za to potrebni određeni preduvjeti u životu Crkve. Prije svega, *stvoriti unutar službene Crkve ozračje* da je crkveni doprinos stvaranju kulture dijaloga i pomirenja u Hrvatskoj koji se temelji na socijalnom nauku Crkve *povijesni kairos* koji je iznimno važan za očuvanje vjerskog i nacionalnog identiteta u veoma kompliciranom trenutku hrvatske povijesti. To možemo nazvati odgovornošću Crkve *ad extra*, uz odgovornost *ad intra*.

Ako je to tako da je u ovom trenutku crkveni doprinos veoma bitan u oblikovanju hrvatskog društva, tada je potrebno operacionalizirati, odnosno pobliže odrediti teološko-socijalni govor Crkve u Hrvatskoj. Ta operacionalizacija mora se negdje dogoditi, a to su crkvene institucije: teološki fakulteti, biskupijski uredi i tijela kao i tijela Hrvatske biskupske konferencije. Nije realno od svećenika i pastoralnih djelatnika na župama očekivati da će oni sami bez pomoći stručnjaka i crkvenih institucija moći odgovarajuće i uspješno u svojim sredinama primjenjivati inače izvrsnu socijalnu misao Crkve koja dolazi od posljednjih rimskih biskupa.

Tu se u Hrvatskoj susrećemo s još uvijek nedovoljno razjašnjenim pitanjem, pa i unutar crkveno-teoloških krugova, to jest o tome što može i što smije činiti Crkva u odnosu na konkretni razvoj hrvatskog društva. Katkada se može dobiti dojam da je doprinos Crkve u izgradnji hrvatskog društva dobro došao, ali *ne smije biti* previše konkretan! Crkva može pomoći, ali 'na daljinu', to jest da se ne miješa u konkretne prilike u društvu. To je, zapravo, ostatak komunističkog mentaliteta u kojem se smjelo djelovati iz drugoga plana, neka-ko potajno, jer je javno djelovanje kršćana u društvu bilo ne samo zabranjeno nego i kažnjivo. To više podsjeća na getoizaciju Crkve nego na prevladavanje getoizacije u demokratskom društvu.

Takav mentalitet ne odgovara socijalnim učenjima ni Ivana Pavla II., ni Benedikta XVI. ni pape Franje. Oni naglašavaju da se Crkva ne može ograničiti na privatnu sferu, odnosno da je religiji potrebno vratiti 'građanstvo u javnom životu'.

Papa Benedikt XVI. naglašava da je »ljubav u istini« načelo »oko kojega se okreće socijalni nauk Crkve, načelo koje zadobiva operativan oblik u *kriterijima* kojima se vodi moralno djelovanje« (CV 6, 10). Papa stavlja naglasak na *dva kriterija* koja bi trebala voditi moralno djelovanje u jednom društvu, a to su

pravednost i zajedničko dobro. Ne treba naglašavati koliko je bitna za izgradnju društva i pravednost i opće dobro. Riječ je o kriterijima – pravednost i zajedničko dobro – koji preko *načela ljubavi u istini* mogu sasvim sigurno pridonijeti *kulturi dijaloga i pomirenja u Hrvatskoj*.

Papa Franjo ulazi u bit problematike kada naglašava da kršćansko obraćenje zahtijeva preispitivanje odnosa prema svijetu u kojem živimo a posljedica toga je »da nitko ne može tražiti od nas da prognamo religiju na unutarnje svetište osobnog života, bez ikakva utjecaja na život društva i naroda, ne vodeći brigu o zdravlju institucija građanskog društva, bez prava da dadnemo svoje mišljenje o događajima koji se tiču građana. Tko bi se usudio zatvoriti u crkvu i ušutkati poruku svetog Franje Asiškog i blažene Terezije iz Calcutte?« (EG 183, 145).

Papa Franjo trajno »obasiplje – bombardira« svojim socijalnim porukama koje nikoga ne ostavljaju ravnodušnim. U ovom radu nije se moguće pobliže zaustaviti na tim porukama, stoga ukazujemo *tek u naznakama* na ono što bi bilo moguće konkretizirati u teološko-socijalnom govoru hrvatske Crkve posebno iz apostolske pobudnice *Evangelii gaudium* i socijalne enciklike *Laudato si'*.

U *Evangelii gaudium* papa Franjo ukazuje na, po našem mišljenju, za vrijeme u kojem živimo krucijalno obilježje socijalnog nauka Crkve. Svi kršćani, naglašava papa Franjo, »uključujući i pastire, pozvani su pobrinuti se za izgradnju boljeg svijeta. To je tako jer je socijalna misao Crkve u prvom redu pozitivna: daje prijedloge, zalaže se za promjene i u tome smislu ne prestaje biti znakom nade koja izvire iz srca Isusa Krista, punog ljubavi« (EG 183, 146).

Tko može unijeti nadu u hrvatsko podijeljeno i sve više 'beznadno društvo' (nemoć u demografskoj obnovi, iseljavanje mladih ljudi, nemoć oko suglasja oko zajedničkoga dobra i nacionalnih interesa) osim Crkve koja je to činila stoljećima?

U ovom trenutku Crkva u Hrvatskoj može po svojem socijalnom govoru nuditi *nadu s pokrićem*. Pod tim vidom ukazujemo na izvrsne misli pape Franje iz *Evangelii gaudium* koje su i u Hrvatskoj »ostale nekako po strani«, a odnose se na temu dijaloga i pomirenja u društvu.

No kako to realizirati? Iskustvo 'teologije naroda' iz Latinske Amerike, odnosno iz Argentine, pokušava prenijeti na cijelu Crkvu kada u *Evangelii gaudium* tumači socijalnu dimenziju kršćanstva unutar određenog naroda. U svakoj naciji, naglašava papa Franjo, »stanovnici razvijaju socijalnu dimenziju svoga života djelujući kao zauzeti i odgovorni građani u krilu jednog naroda, ne kao masa koja je potpala pod utjecaj dominantnih moćnika... Ali postati *narod* nešto je više. To je stalni proces u koji je svaki naraštaj uključen.

To je spor i mukotrpan rad koji iziskuje želju za uključivanjem i učenjem sve dok se ne stvori kultura susreta koja će odisati mnogolikim skladom« (EG 220, 169–170).

Na temelju glavnih postulata socijalnog nauka Crkve (dostojanstvo ljudske osobe, opće dobro, solidarnost i supsidijarnost) papa Franjo predlaže »četiri načela koja mogu usmjeravati razvoj društvenog suživota i izgrađivanje naroda u kojem su razlike usklađene unutar zajedničkog projekta« (EG 221, 170). To su: vrijeme je važnije od prostora, jedinstvo prevladava nad konfliktom, stvarnost je važnija od ideje i cjelina nadilazi dio (usp. EG 222–237, 170–179).

Ovdje nije moguće ni ukratko obrazložiti spomenuta načela koja pridonose kulturi dijaloga i pomirenja u društvu. Stoga tek koja natuknica. *Vrijeme je važnije od prostora* ukazuje na to da je u društvenom životu važnije raditi polako i na dulje staze, a ne robovati brzim i izravnim rezultatima.²³ I mi u Hrvatskoj smo pod pritiskom raznih termina, planova, postavljenih ciljeva, očekivanih rezultata...

Jedinstvo prevladava nad konfliktom je načelo koje omogućuje spremnost na suočavanje s konfliktom na taj način da se prizna legitimnost različitosti druge strane.²⁴

Stvarnost je važnija od ideje ukazuje na trajnu napetost između ideje i stvarnosti pri čemu je potrebno »izbjegavati razne oblike prikrivanja stvarnosti: anđeoske oblike puritanizma, diktaturu relativizma, praznu retoriku, ciljeve koji su više idejni no stvarni... etičke sustave lišene dobrote, intelektualne rasprave lišene mudrosti« (EG 231, 175).

Cjelina nadilazi dio ukazuje kako na važnost lokalne ukorijenjenosti koja, međutim, nije uskogrudnost, tako i na važnost cjeline koja nije apstraktni i globalizirani univerzalizam. Model nije kugla nego »poliedar, koji odražava konvergenciju svih njegovih dijelova, od kojih svaki zadržava svoju originalnost« (EG 236, 178).

Dijalog ima posebno mjesto u socijalnoj enciklici *Laudato si'*, gdje se dijalog vidi kao put – jedini mogući put – zajedničkog traženja izlaska iz uistinu opasne situacije zagađivanja okoliša, iz, kako to kaže papa Franjo »spirale samo-uništenja, u koju trenutačno tonemo« (LS 163, 127).

²³ To »načelo omogućuje da radimo polako i 'na duge staze' i da pritom ne budemo jako zaokupljeni izravnim rezultatima. To nam pomaže strpljivo podnositi teške situacije i protivštine ili promjene planova koje nalaze dinamična stvarnost«, EG 223, 171.

²⁴ »Različitost je lijepa kada prihvaća neprestano ulaziti u proces pomirenja, sve dok se ne zapečati neka vrsta kulturnog saveza koji ima za posljedicu 'pomirenu različitost'«, EG 230, 175.

Nasuprot situaciji nemoći, koju današnji svijet živi u odnosu na zaštitu okoliša, papa Franjo poziva i predlaže dijalog, i to na *više razina i u više smjerova*.

Najprije, dijalog o *okolišu u međunarodnoj politici*. Budući da je svijet postao jedan, suočavanje s problemima traži »globalni politički konsenzus« (LS 164, 128) koji će voditi računa prije svega o isključenima, slabima i siromašnima koji nemaju političku moć. Prema vijestima iz svijeta koje svaki dan slušamo teško je zaključiti da je takav »globalni politički konsenzus« moguć. No, ako nećemo na njega pozivati, kako će se uopće ostvariti?

Druga vrsta dijaloga odnosi se na *nacionalne i lokalne politike*, to jest na vodstvene strukture pojedinih zemalja.²⁵ Tu je problem konkretne politike, i naše hrvatske, i političara koji *gledaju na kratki rok* i žele se svidjeti ljudima kako bi ih opet ili iznova birali! Civilne i vjerske udruge ovdje bi mogle odigrati važnu ulogu! Nažalost, istinski civilni sektor u Hrvatskoj slabi i, zbog ovih ili onih razloga, postaje sredstvom političkih i ideoloških borbi.

Kao jedan od najvažnijih čimbenika aktivnog sudjelovanja građana i smanjenja mogućnosti korupcije jest *dijalog i transparentnost u procesu donošenja odluka*. Kada je riječ o pokretanju nekog pogona ili tvornice, pitanje zaštite okoliša mora se uvijek moći provjeriti.²⁶ Tu ne smije biti »tajnovitosti« koja je svojstvena vremenu u kojem živimo.

U zaštiti okoliša veoma je bitan dijalog *između politike i ekonomije*. Politika i ekonomija, naglašava papa Franjo, »sklone su jedna na drugu svaljivati krivnju kada je riječ o siromaštvu i propadanju okoliša. No od njih se očekuje da priznaju svoje pogreške i pronađu oblike interakcije, usmjerene na opće dobro. Sve dok su jedni zaokupljeni isključivo financijskom dobiti, a drugi opsjednuti zadržavanjem ili povećanjem svoje moći, jedino što nam preostaje jesu sukobi ili sumnjivi sporazumi, gdje je briga za očuvanje okoliša i zaštita onih najranjivijih svakoj strani za zadnjem mjestu« (LS 198, 151–152). Kada je riječ o politici ovdje je bitno načelo supsidijarnosti, koja daje mogućnost svim razinama u društvu da *mogu sudjelovati* u donošenju odluka »ali ujedno zahtijeva veći osjećaj odgovornosti prema općem dobru od onih koji raspolažu većom moći« (LS 196, 150.)

²⁵ Mogu »se poticati novi oblici zajedničke suradnje i organizacije, kojima će se štititi interesi malih proizvođača i lokalni ekosustav sačuvati od uništenja. Uistinu, mnogo se može učiniti«, LS 180, 139.

²⁶ Uvijek »je nužno postići suglasnost različitih društvenih čimbenika, koji mogu ponuditi različite pristupe, rješenja i alternative. No lokalno stanovništvo treba imati povlašteno mjesto u toj raspravi; ono se propituje o tome što želi za sebe i za svoju djecu i može uzeti u obzir ciljeve koji nadilaze neposredan ekonomski interes«, LS 183, 141.

U zaštiti okoliša veoma je važan dijalog među religijama budući da se većina »ljudi koji žive na našem planetu izjašnjavaju kao vjernici. To bi trebalo potaknuti dijalog među religijama, posvećen zaštiti prirode, zaštiti siromašnih i izgradnji mreže poštovanja i bratstva« (LS 201, 154). Iznimno je važan dijalog među znanostima kao i među različitim ekološkim pokretima jer se znanosti često izoliraju u apsolutizaciji vlastita područja znanja, a ekološki pokreti zatvaraju u svoje ideološke isključivosti.²⁷

Umjesto zaključka

Uvijek je bilo tako da je pojedina religijska ili vjerska zajednica utjecala na razvoj društva ili države, a tako je i danas. Pitanje je samo vodi li taj vjerski utjecaj dijalogu i pomirenju ili vodi podjelama i ratovima? U povijesti je bilo jednoga i drugoga, i danas je tako.

Zagrebački nadbiskup, kardinal Franjo Kuharić je 15. svibnja 1991. godine u iznimno teškim vremenima za hrvatski narod i državu izjavio da socijalni nauk Crkve daje usmjerenja za rješavanje svih društvenih pitanja i da je socijalni nauk Crkve instrument evangelizacije u novom hrvatskom društvu. Može se pretpostaviti da se on nadahnuo, s jedne strane, na gorkom iskustvu života hrvatskog naroda u komunizmu i, s druge strane, na socijalnom učenju velikog prijatelja Hrvata svetog Ivana Pavla II. te tada, početkom 90-ih godina XX. stoljeća, pro-ročki ukazao na ono bitno u razvoju hrvatskog naroda i društva.

Kako gajiti i, konačno, očuvati vjeru u brojčano malobrojnom hrvatskom narodu u vremenu nadiranja »sekularističkih ideologija«, i u vremenu kada se migracijama nacionalno i religijski mijenja karta Europe? Kako pridonijeti očuvanju nacionalnog identiteta u hrvatskom podijeljenom društvu u kojem se i oni koji se pozivaju na ekstremno hrvatsko i katoličko i oni bojovnici različitih boja i usmjerenja, koji svjesno ili nesvjesno žive u »bivšem mentalitetu kontaminiranom komunizmom«, međusobno ne samo optužuju nego »ne mogu podnijeti« niti zamisliti da bi mogli surađivati u izgradnji općega dobra, odnosno boljega hrvatskog društva u kojem ima mjesta za sve, i one s lijeva i one s desna?

Hrvatsko društvo se ne može samo od sebe pretvoriti u uređeno moderno društvo. Analize stanja su nužno potrebne, ali nisu dovoljne. Tko će mijenjati situaciju nabolje u Hrvatskoj? Hrvatske elite, koje su kontaminirane

²⁷ Papa Franjo naglašava da ozbiljnost »ekološke krize od svih nas zahtijeva da mislimo na opće dobro i kročimo putem dijaloga, koji zahtijeva strpljenje, samodisciplinu i velikodušnosti«, LS 201, 154.

bivšim komunističkim mentalitetom? Koji su to čimbenici u hrvatskom društvu koji će doprinosti pozitivnom razvoju: hrvatski obrazovni sustav, civilno društvo u Hrvatskoj, hrvatski intelektualci čiji glas »se negdje izgubio« u međusobnim podjelama i parcijalnim interesima, koji je to *main stream* u hrvatskom društvu koji će ujedinjavati i pozitivno djelovati?

Crkva je tu sa svim svojim pozitivnostima i negativnostima u konkretnom djelovanju.

Kao čimbenik jedinstva u hrvatskom narodu današnja Crkva ima priliku, možda više nego u prošlosti, utjecati na oblikovanje hrvatskog podijeljenog društva kako bi se ono postupno pretvaralo u uređeno društvo koje će se moći boriti za opće dobro i naroda i države. Kako Crkva u Hrvatskoj može pozitivno utjecati na oblikovanje hrvatskoga društva? Isključivo dijalogom koji proizlazi iz temeljnog poslanja Crkve u svakom vremenu i u svakom narodu, a to je evangelizacija. Koliko god u hrvatskoj Crkvi i teologiji bili »naslonjeni« na zasluge Crkve u prošlosti, bez istinskog dijaloga neće biti moguće dati svoj, držimo nezamjenjivi, doprinos pozitivnom razvoju hrvatskog društva u iznimno teškim društvenim i političkim odnosima u kojima živimo. Papa Franjo, kojemu je napose na srcu čovjek ugrožen u svojem temeljnom ljudskom dostojanstvu, poziva Katoličku crkvu da u današnjem sve više razdijeljenom svijetu bude nositelj i poticatelj dijaloga. Prema njemu za današnju »Crkvu postoje napose tri područja dijaloga u kojima mora biti prisutna da bi promicala puni razvoj ljudskog bića i težila općem dobru: to su dijalog s državama, s društvom – koji obuhvaća dijalog s kulturama i znanostima – te dijalog s drugim vjernicima koji ne pripadaju Katoličkoj crkvi« (EG 238, 179–180). Je li u Hrvatskoj moguće *stvarati kulturu dijaloga* u kojoj će biti mjesta za sve? Riječ je prije svega o kulturi »koja povlašteno mjesto daje dijalogu kao mjestu susreta« i u kojoj je potrebno »osmisliti sredstva za stvaranje konsenzusa i dogovora, ne odvajajući to od brige za pravedno društvo, sposobno za sjećanje i u kojem nema isključenih. Glavni tvorac, povijesni subjekt toga procesa, jesu ljudi i njihova kultura, a ne neka klasa, manjina, skupina, *elita*. Ne trebamo projekt koji su osmislili malobrojni za malobrojne, ili prosvijetljenu ili glasnu manjinu koja si prisvaja pravo da govori u ime svih. Riječ je o dogovoru za zajedničko življenje, o socijalnom i kulturnom sporazumu« (EG 239, 180–181).

U podjelama izranjenom hrvatskom društvu Crkva u Hrvatskoj može svojim teološko-socijalnim govorom povezivati različite društvene čimbenike u zajedničkom nastojanju oko stvaranja kulture dijaloga i pomirenja. Potrebno je naglasiti da vjerska zajednica, pa tako i Crkva u Hrvatskoj, ne može preuzeti zadaću države koja se treba brinuti za opće dobro države i društva. Isto tako,

naglašava papa Franjo, »u dijalogu s državom i društvom, Crkva ne raspolaže rješenjima za sva pojedina pitanja. Ipak, zajedno s raznim društvenim snagama, podupire prijedloge koji mogu bolje odgovoriti na dostojanstvo ljudske osobe i opće dobro« (EG 241, 181).

Crkva po svojem teološko-socijalnom govoru jasno ukazuje na temeljene vrednote ljudske osobe, a na političkoj i općenito društvenoj zajednici jest da te vrednote pretvaraju u političko djelovanje. Držimo da u sadašnjoj situaciji u Hrvatskoj socijalni govor, odnosno teološko-socijalni govor Crkve može biti istinski doprinos *stvaranju kulture dijaloga i pomirenja*. Potrebno je postupno, a na temelju poticaja posljednjih triju rimskih biskupa, njihove socijalne poticaje konkretizirati u hrvatsko društvo.

Summary

THE ROLE OF THE THEOLOGICAL-SOCIAL DISCOURSE OF THE CHURCH IN CROATIA IN CREATING THE CULTURE OF DIALOGUE AND RECONCILIATION

Stjepan BALOBAN

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
stjepan.baloban@zg.t-com.hr

There are various forms of »discourse« of Church officials ad intra and ad extra, i.e. towards outside, towards society, the state, and the world in which Christians live. In this article, entitled The Role of the Theological-Social Discourse of the Church in Croatia in Creating the Culture of Dialogue and Reconciliation the author engages with the issue of the role and place of Christians and faith in public life and with the role of the Catholic Church in events in public life in Croatia. This concerns the social dimension of faith, which is an issue that is in Croatia still not only unclear but also surrounded by many difficulties in the Church and, even more, in the social space. On the basis of the post-conciliar social teaching of the Church, the author points out numerous, but until now unused, possibilities for the Catholic Church of creating the culture of dialogue and reconciliation in the Croatian society that is being polarised even more.

In the first part of the article, entitled What Is the Real Influence of the Discourse of Church Officials in Croatian Public?, the author analyses the real influence of the Church on social events in Croatia that has been decreasing rapidly in the last

ten to fifteen years. There are numerous reasons why this is so, but one of the most important, according to the author's argument, is contents and manner in which Church officials transmit the social message of the Gospel to the Croatian society. The concrete social discourse of the Church that would be understandable and acceptable to the Croatian society has still not been formed in Croatia. In such situation, the role of the interpreter of Church positions in relation to social events in Croatia has been taken by civil experts for religious issues, who do not possess the needed theological-ecclesial competency for transmitting the social discourse of the Church to the concrete Croatian society. Hence, Church and theological experts are being evicted progressively from the public discourse and, therefore, they cannot contribute to the development of Croatian society through their theological-social discourse.

The second part of the article, entitled The Relevancy and Possibilities of Theological-Social Discourse of the Church, points out many possibilities that the post-conciliar popes, Paul VI, John Paul II, Benedict XVI, and Francis, offer for the formation of the theological-social discourse in particular churches and, in this case, in the Church in Croatia. Most importantly, the four Roman bishops progressively offer a common platform on the basis of which lay believers could actively participate in public life of a given society. All of this can be summarised by the central social message of pope Francis, i.e. the progressively present danger of secularised vision of society and public life in which there is no place for God, but also the attempt of the social teaching of the Church to find a place of faith in the public life.

In the third part, entitled Church's Contribution to the Culture of Dialogue and Reconciliation as a »Historical Kairos« in the Preservation of Religious and National Identity, the author points out various possibilities that the social teaching of the Church offers for the formation of the culture of dialogue and reconciliation in the social teaching of pope Benedict XVI and pope Francis. The special emphasis is put on the social teaching of pope Francis, who sees a way out of crisis in which the world is sinking precisely through dialogue.

Keywords: *social discourse of the Church, culture of dialogue and reconciliation, social dimension of faith, secularised vision of society, polarisation of the Croatian society, permanent principles for the formation of society, religious and national identity, operationalisation of the social discourse of the Church, dialogue as a way out of crisis.*